



บ้านสมัยใหม่ : ผลกระทบและการปรับตัวของชาวมุสลิมมลายูในกัมปงไอร์ ประเทศบรูไนดารุสซาลาม

Modern house: Impact and Adaptation of Muslim-Melayu in Kampong Ayer,
Brunei Darussalam

ปัญญา เทพสิงห์^{1*} เก็ดตวา บุญปรากการ² เกษตรชัย และหิมี¹ และเจตน์สฤษดิ์³ สังข์พันธ์³
punya Tepsing^{1*} Kettawa Boonprakarn² Kasetchai Laeheem¹ and Jedsarid Sangkapan³

¹คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90112

²คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา 90000

³วิทยาลัยประมงติณสูลานนท์ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา 90100

¹Faculty of Liberal arts, Prince of Songkla University, Hat Yai district Songkhla Province 90112. Thailand

²Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University, Muang, Songkla Province 90000. Thailand

³Tinsuranonda Fisheries College, Muang District, Songkhla Province 90100. Thailand

*Corresponding Author, E-mail: punya.t@psu.ac.th

(Received: November 10, 2017; Revised: January 23, 2018; Accepted: January 24, 2018)

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์บ้านสมัยใหม่กับผลกระทบและการปรับตัวของชาวมุสลิมมลายูในกัมปงไอร์ ประเทศบรูไนดารุสซาลาม เป็นการใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากเอกสารและภาคสนาม โดยศึกษาจากวัฒนธรรมทางวัตถุ การสังเกต และสัมภาษณ์เจาะลึก ซึ่งมีผู้ให้ข้อมูล 13 คน ได้แก่ ผู้นำชุมชน เจ้าของบ้านในกัมปงไอร์ นักวิชาการ ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า วิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความและสร้างข้อสรุป นำเสนอเชิงพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า บ้านสมัยใหม่ของชาวมุสลิมมลายูมีลักษณะที่แตกต่างจากบ้านแบบประเพณี ทั้งโครงสร้างและการจัดสรรพื้นที่ ส่งผลให้ชีวิตผู้คนต้องปรับตัว เพื่อให้ทันกับรูปแบบบ้านที่เปลี่ยนไป ยังมีคนจำนวนมากอาศัยบ้านแบบประเพณี โดยเฉพาะผู้สูงวัยที่เห็นว่าบ้านสมัยใหม่ไม่ตอบสนองต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวมลายู ส่วนคนที่อาศัยบ้านสมัยใหม่ ระยะเวลาแรกๆ มีภาวะความล้าทางวัฒนธรรมเนื่องจากลักษณะบ้านเปลี่ยนไปเร็วกว่าที่สังคมจะตามทัน จนปัจจุบันสามารถปรับตัวได้ตามสภาพการณ์ สัมพันธ์กับการใช้สอยตามวิถีชีวิตมุสลิมมลายู ซึ่งแบ่งได้สองแบบคือ การใช้สอยในบ้านที่ยังยึดจารีตอิสลาม และการใช้สอยในบ้านที่ยึดวิถีอิสลามแต่ปรับเปลี่ยนบางสิ่งตามโลกสมัยใหม่ หันไปยอมรับวัฒนธรรมตะวันตกและสังคมบริโภคนิยม ซึ่งสะท้อนได้จากเครื่องใช้สอยหรือการจัดพื้นที่บ้านสมัยใหม่ ปัจจุบันรัฐส่งเสริมกัมปงไอร์เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ถูกควบคุมด้วยหลักศาสนาอิสลาม สภาพนี้ส่งผลให้ชีวิตในบ้านสมัยใหม่ของมุสลิมมลายูในกัมปงไอร์ตกอยู่ในกระแสทั้งอิสลามานาวัตน์และโลกสมัยใหม่

คำสำคัญ : บ้านสมัยใหม่ ผลกระทบ มุสลิมมลายู กัมปงไอร์

Abstract

The objective of this qualitative study was to analyze modern houses and Impact included Adaptation of Muslim-Melayu in Kampong Ayer, Brunei Darussalam. Data were collected from related documents and from the field through observations on material and non-material culture, and in-depth interviews with 13 informants in Kampong Ayers consisting of community leader, house owners and academics. The data were validated through triangulation, then interpreted, concluded, and presented with analytical

description. The study found that modern houses of Muslim-Melayu are different from traditional houses, both structure and space arrangement resulting in people adaptation to changes of the houses. However, there are still many people living in traditional houses, especially elderly people who regard modern houses as not responding to the traditional way of life among Melayu. Regarding people who live in modern houses, there was cultural lag in the beginning due to the characteristics of the houses that requires time for them to catch up. Nevertheless, they have been well-adapted to the condition that is related to the use of the houses in the way of life among Muslim-Melayu which could be classified into two types. One is the use in families adhering to strict Islamic customs and the other is the use in families adhering to Islamic customs with some changes according to the modern world adopting some Western culture and some extent of materialism reflected in utensils and space arrangement in modern houses. At present, the state promotes Kampong Ayer as a cultural tourist attraction that is controlled by Islamic principles. As a result, lives of Muslim-Melayu in modern houses are in both the currents of Islamization and secularization.

Keywords: Modern houses, Impact, Muslim-Melayu, Kampong Ayer

บทนำ

บ้านเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญของชีวิต เป็นพื้นที่ชีวิตที่รองรับกิจกรรมทั้งเชิงปัจเจกและสาธารณะ บ้านแต่ละแห่งมีความแตกต่าง ขึ้นกับบริบทความเชื่อ สิ่งแวดล้อม และคตินิยมในการก่อสร้าง หรือวิถีทางวัฒนธรรม ในวิถีชาวมลายู-มุสลิมในกัมปงไอร์เป็นอีกแห่งหนึ่งที่บ้านแสดงออกถึงคติในแบบก่อสร้าง และโดดเด่นที่สุดคือการมีบ้านจำนวนมากตั้งอยู่บนน้ำ มีไม้เสาปักลงน้ำ โดยเฉพาะขานกรุงบันดาเสรีเบกาวันตามลำน้ำบรูไน ที่เรียกหมู่บ้านน้ำหรือกัมปงไอร์ โดยบ้านในหมู่บ้านน้ำมีสองลักษณะใหญ่ๆ คือ บ้านแบบประเพณีนิยม และบ้านแบบสมัยใหม่ที่รับเอาอิทธิพลตะวันตก ชาวกัมปงไอร์ส่วนหนึ่งใช้ชีวิตในบ้านแบบดั้งเดิม ส่วนหนึ่งชีวิตในบ้านสมัยใหม่ การอาศัยอยู่ในบ้านสมัยใหม่เป็นการปรับเปลี่ยนชีวิตที่สำคัญ ทั้งนี้มิได้เป็นเพราะความต้องการพัฒนาสังคมของฝ่ายรัฐเท่านั้น แต่หมายถึงการเปลี่ยนแปลงชีวิตครั้งสำคัญของชาวน้ำ ท่ามกลางกระแสโลกตะวันตกหรือโลกสมัยใหม่ที่คุกคามเข้ามาเรื่อยๆ

การรับอิทธิพลจากโลกสมัยใหม่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบบ้าน พื้นที่ภายใน และเครื่องใช้สอยภายในบ้าน ชีวิตในบ้านของชาวมลายูที่ดำรงรักษาไว้ถูกต้องตอน เดิมแต่ หรือสร้างขึ้นใหม่ เพื่อสนองความต้องการของกลุ่มหัวก้าวหน้า ผู้สนใจศิลปวัฒนธรรมจากโลกภายนอก ทำให้มีเทคโนโลยีใหม่ๆ หลั่งไหลเข้ามา คำว่าโลกสมัยใหม่มักอิงกับแนวคิดตะวันตกหรือความเป็นสากล โลกสมัยใหม่ของคนมลายูจึงเป็นโลกของการสะท้อนอิทธิพลตะวันตกที่กำลังครอบงำวิถีชีวิตในกัมปงไอร์ บ้านนอกจากแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงค่านิยมแล้วยังแสดงถึงพัฒนาการของบ้าน จากบ้านที่แรงผลักดันเกิดจากบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่นสู่วัฒนธรรมสากล บ้านแบบสมัยใหม่กำลังเติบโตและเป็นที่ต้องการของคนจำนวนมาก ท่ามกลางสภาพปัญหาของบ้านแบบประเพณี อาทิเช่น ความเสี่ยงของอัคคีภัย ความเตี้ยของเพดาน พื้นบ้านสูงไม่เพียงพอต่อการป้องกันน้ำท่วม เสาไม้ที่ไม่ทนน้ำ บ้านสมัยใหม่เป็นทางเลือกที่ดีกว่า แม้ภาวะความทันสมัยหรือโลกสมัยใหม่จะทำให้คนกัมปงไอร์มีความเป็นอยู่สะดวกสบายขึ้น แต่ก็น่าห่วงใยเมื่อบ้านรุ่นเก่าถูกทำลายลง แล้วสร้างบ้านแบบสมัยใหม่ทดแทนบ้านแบบประเพณี ดังมีผลการศึกษาของ Adenan et al. (2014) เรื่อง Kampong Ayer: A Community Living on Water in Brunei Darussalam ที่พบข้อมูลบางอย่างเกี่ยวกับการปรับปรุง บ้านซึ่งสร้างด้วยไม้ถูกทดแทนด้วยอิฐ ปูน และเหล็กกล้า บางจุดบูรณะและขยายบ้าน โดยจ้างผู้รับเหมาหรือแรงงานต่างชาติ ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมมากขึ้น มากจนต่อมาไม่ในชุมชนท้องถิ่นหมดความจำเป็นลง ยังมีผลการศึกษาของ Cleary & Kam (1991) เรื่อง The Changing Socio Economic Structure



of Kampong Ayer, Brunei Darussalam ซึ่งสรุปว่า กัมปงไอร์ (Kampong Ayer) ในแหล่งประวัติศาสตร์ มีฐานะเป็นศูนย์กลางทางภูมิศาสตร์และเศรษฐกิจของประเทศ ปัจจุบันพื้นที่กัมปง ไอร์ได้เปลี่ยนแปลงภายใต้บริบทการขยายตัวทางเศรษฐกิจของเขตเมือง การเติบโตของกรุงบันดา เสรีเบกาววันในเขตเมืองมีความหมายต่อหมู่บ้านน้ำเก่าแก่ ต้องกลายสภาพเป็นชุมชนชายขอบทางเศรษฐกิจและชายขอบทางภูมิศาสตร์ ปัจจุบันมีบุคคลและองค์กรต่างๆ ได้พยายามอนุรักษ์บ้านแบบประเพณีไว้ เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมเชิงในระดับชาติ ทำให้มีแนวปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมในการอนุรักษ์บ้าน อย่างไรก็ตามด้วยรูปแบบบ้านที่มีความแตกต่าง ทำให้เกิดคำถามซึ่งมีทั้งฝ่ายเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับรูปทรงบ้านสมัยใหม่ที่สรรสร้างในพื้นที่ที่ถูกนิยามว่าเป็นเขตวัฒนธรรมที่มีชีวิต (Living culture area) โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวที่เห็นว่า การดำเนินงานตามอิทธิพลภายนอกจะทำให้ประชาชนไม่มีที่ยืนของตนเอง ดังที่ Blanc (2012) นักท่องเที่ยวต่างชาติวิจารณ์บ้านที่สร้างขึ้นใหม่ว่าไม่ได้กำหนดโดยคนในท้องถิ่นหรือคนที่มีใจอนุรักษ์ แต่กำหนดโดยนักพัฒนาจากวัฒนธรรมต่างชาติ นักพัฒนาต่างชาติชอบกำหนดที่อยู่อาศัยชนิดแน่นอน เป็นสัดส่วนตามวัฒนธรรมตนเอง โดยไม่ให้คนกัมปงไอร์ทำตามวัฒนธรรมของตนเอง

เหตุผลการสร้างบ้านสมัยใหม่บนน้ำก็เพื่อช่วยเหลือผู้เดือดร้อนในกัมปงไอร์ รัฐบาลจัดสรรเงินเพื่อสร้างสวัสดิการแก่สังคม โดยให้ผ่อนซื้อในราคาถูก มีหน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้องคือกระทรวงพัฒนา กระทรวงเคหะสถาน และสำนักพระราชวัง อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง พื้นที่สร้างมีสองแหล่งคือเขตกัมปงไอร์และเขตกัมปงบุหงา เขตกัมปงไอร์เป็นเขตที่ตั้งของชุมชนโบราณมีประชากรค่อนข้างหนาแน่นอยู่ชานกรุง ขณะที่กัมปงบุหงาอยู่ห่างออกไปราว 5 กิโลเมตร ในเขตกัมปงไอร์สร้างเสร็จในปี ค.ศ. 2011 มีจำนวน 65 หลัง จำนวนนี้เท่ากับ 65 ชนชาของสุลต่าน การสร้างบ้านใหม่จึงถือเป็นของขวัญประชาชน ในโอกาสการเฉลิมฉลองพระชนมายุของสุลต่านครบ 65 ชนชาด้วย บ้านที่สร้างใหม่ในกัมปงไอร์มีรูปทรงบ้านสมัยใหม่ตามวัฒนธรรมตะวันตก โดยรัฐได้จ้างให้ชาวเกาหลีเป็นผู้ออกแบบและชาวสิงคโปร์ตกแต่งภายใน มีสองรูปแบบใหญ่ๆ คือ บ้านหนึ่งชั้น (แบบ A) และบ้านสองชั้น (แบบ B) บ้านเหล่านี้ยังเป็นแผนการช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากอัคคีภัย กล่าวคือในช่วงระยะปี ค.ศ. 1920 -1950 เป็นช่วงที่กัมปงไอร์มีบ้านเรือนหนาแน่นมาก เป็นผลจากการย้ายสมาชิกออกจากบ้านหลักโดยเฉพาะหลังแต่งงาน ทำให้ต้องขยายบ้านหรือสร้างบ้านหลังใหม่บริเวณบ้านเดิมที่มีเนื้อที่จำกัด เมื่อเกิดเหตุไฟไหม้จึงลุกลามอย่างรวดเร็ว รัฐบาลต้องแก้ปัญหาโดยสร้างบ้านแบบใหม่ขึ้นมาทดแทน (Ibrahim, 2012) แต่บ้านเหล่านี้ล้วนสร้างขึ้นโดยคนนอกพื้นที่ ทำให้มีการวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ นานาทั้งในด้านรูปแบบบ้านที่เปลี่ยนไป และวิถีชีวิตที่ต้องผูกผันไปตาม การเปลี่ยนแปลงนี้ เหตุนี้ทำให้ผู้วิจัยสนใจว่า รูปแบบบ้านสมัยใหม่เปลี่ยนไปอย่างไร มีผลกระทบและก่อให้เกิดการปรับตัวต่อการใช้ชีวิตชาวมุสลิมมาอยู่กับไอร์อย่างไร

ในการศึกษานี้เป็นการใช้แนวคิดทฤษฎีว่าด้วยสาเหตุเชิงปัจจัยทางวัฒนธรรม ดังที่ Srisantisuk (2009) อธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมแบ่งออกเป็นสองประเภท คือวัฒนธรรมทางวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่ทางวัตถุ โดยเน้นว่าวัฒนธรรมวัตถุเป็นสาเหตุก่อให้เกิดวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ และแนวคิดด้านความล่าช้าทางวัฒนธรรม (Cultural lag) ของ Ogburn (William Fielding Ogburn) มาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ โดยใน The Editors of Encyclopedia Britannica (2017) ได้อธิบายถึงแนวคิดหลักของ Ogburn ว่าการสร้างใหม่เป็นการผสมผสานระหว่างองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม อันเป็นเหตุสำคัญทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม เขาตั้งข้อสังเกตว่าการสร้างสิ่งใหม่มีผลกระทบโดยตรงต่อวัฒนธรรมหนึ่ง จำเป็นต้องได้รับการปรับเปลี่ยนในพื้นที่ทางวัฒนธรรมนั้น ๆ โดยใช้คำว่า ความล่าช้าทางวัฒนธรรมเพื่ออธิบายถึงความล่าช้าในการปรับตัวต่อสิ่งใหม่ๆ แม้ความล่าช้าในประวัติศาสตร์จะมองเห็นได้ยาก แต่อาจมีความรุนแรงในช่วงเวลาหนึ่ง ส่วนการปรับตัวเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลง โดย Pongsapich (2006) ได้อธิบายว่า การปรับตัวก็คือการเปลี่ยนแปลงของมนุษย์และสัตว์เพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมรอบตัว และแหล่งที่อยู่อาศัย การปรับตัวทางวัฒนธรรมมีทั้งรูปวัตถุและที่ไม่ใช่วัตถุ ซึ่งรวมถึงระบบคิด ความเชื่อ วิถีชีวิต และพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาวิเคราะห์บ้านสมัยใหม่กับผลกระทบและการปรับตัวของชาวมลายูมุสลิมในกัมปงไอร์ ประเทศบรูไนดารุสซาลาม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ดำเนินการโดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิซึ่งได้แก่ รายงานวิจัยบทความวิจัย และ วิทยานิพนธ์ซึ่งได้แก่ หนังสือ ตำรา นิทรรศการ แผ่นพับ วิดีทัศน์ และเก็บข้อมูลภาคสนาม ในหมู่บ้านน้ำหรือกัมปงไอร์ ประเทศบรูไนดารุสซาลาม และหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้านน้ำ เพื่อทำการเก็บรวบรวมวัฒนธรรมทางวัตถุ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) ร่วมกับการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) ในประเด็นที่สอดคล้อง วัตถุประสงค์คือผลกระทบและการปรับตัวของชาวมลายูมุสลิมในกัมปงไอร์ ผู้ให้ข้อมูลตามเป้าหมายมีจำนวน 13 คนโดยเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) ผู้ให้ข้อมูลมากที่สุด ประกอบด้วยผู้ใหญ่วัย 2 คน ชาวบ้าน 9 คนซึ่งมีอาชีพชาวประมง ผู้ประกอบการค้า แม่บ้าน ข้าราชการ มีถิ่นกำเนิดอยู่ในกัมปงไอร์ สร้างบ้านอยู่ในกัมปงไอร์ไม่น้อยกว่า 20 ปี โดยสัมภาษณ์ผู้อาศัยอยู่บ้านสมัยใหม่ 6 คน บ้านแบบประเพณี 3 คน นักวิชาการ 2 คน นำข้อมูลมาตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data triangulation) โดยพิจารณาจากแหล่งเวลา สถานที่ และบุคคล เพื่อตรวจสอบว่าเมื่อต่างเวลา สถานที่และบุคคลจะมีข้อมูลเช่นเดิมหรือไม่ วิเคราะห์ทั้งรายวันและโดยภาพรวม เพื่อสร้างข้อสรุป และนำเสนอความเรียงเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผล

จากการศึกษาพบว่า บ้านสมัยใหม่เป็นการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ทั้งสิ้น ดังเช่น การใช้คอนกรีตเสริมก่ออิฐถือปูนเสริมผนังซีเมนต์สังเคราะห์ชนิดทนไฟ กันห้องเป็นส่วนๆ อย่างแน่นอน สภาพนี้ทำให้มีความแตกต่างจากบ้านแบบประเพณีเดิม ลักษณะที่แตกต่างมีดังนี้ (The History of Brunei, 2016)

ประการที่หนึ่ง บ้านสมัยใหม่ไม่มีส่วนที่เรียกว่า “Penmantung tinggi” ส่วนนี้คือธรณีประตู หรือขอบสูงใต้ประตู ที่กั้นระหว่างภายนอกกับภายใน บ้านแบบใหม่ดูราบเรียบไม่แสดงความต่างระหว่างภายนอกกับภายใน เดิมมีแผ่นกั้นนี้ ทุกคนจะต้องก้าวข้ามก่อนถึงภายใน อย่างน้อยเป็นเครื่องกำหนดตำแหน่งการถอดรองเท้า หรือป้องกันเด็กๆ วิ่งชนออกมาที่อาจเกิดอันตราย และอาจเป็นเครื่องแบ่งพื้นที่ระหว่างชายหญิงด้วย เพราะโดยปกติผู้ชายนิยมนั่งพักผ่อนตรงระเบียง ผู้หญิงพักผ่อนอยู่ในบ้าน

ประการที่สอง บ้านสมัยใหม่แม้มีห้องโถงบ้านใหญ่กว่าแต่ไม่ได้ปล่อยให้โถง ราบเรียบไปทั้งหลัง การออกสู่ภายนอกไม่สะดวก บ้านแบบประเพณีมักมีส่วนที่เรียกว่า “Pantaram” เป็นแบบเฉพาะที่นิยมมากในวัฒนธรรมมลายู ตั้งอยู่ด้านหน้าของแม่เรือน แบบเดิมมีพื้นที่พักเล็กๆ หรือมานั่งเล่น เสมือนห้องรับแขก หากผู้มาเยือนไม่ถึงเขตนี้เหมือนไม่ถึงแก่นของบ้าน ส่วนนี้ยังใช้เป็นที่พักผ่อนตามประเพณี ที่รวมตัวของสมาชิก ห้องเล็กๆ ของผู้ชาย ที่ตากอาวหรือแห ทั้งสามารถเชื่อมต่อไปยังหลังบ้านหรือครัวอย่างสะดวก

ประการที่สาม บ้านสมัยใหม่มีห้องน้ำสำเร็จรูปและใกล้ครัวเกินไป บ้านได้อาบน้ำหรือที่เรียกว่า “Tangga pemandian” ดูเหมือนสูญหายไป บ้านสมัยใหม่ออกแบบให้บันไดอยู่ด้านข้างและสูงชัน เนื่องจากบ้านใหม่ยกเสาสูงขึ้น จึงแทบไม่ปรากฏภาพคนที่อาบน้ำได้ถูหรือซักล้าง บ้านแบบดั้งเดิมมักสร้างพื้นที่ต้องใช้น้ำอยู่หลังบ้าน ประกอบด้วยชานและที่ซักล้าง ซึ่งพื้นที่ทำจากต้นปาล์มหรือไม้ไผ่ ตั้งแต่มีการจัดระบบท่อส่งน้ำหรือการควบคุมสุขอนามัยของบ้านสมัยใหม่ บันไดอาบน้ำค่อยๆ หายไป

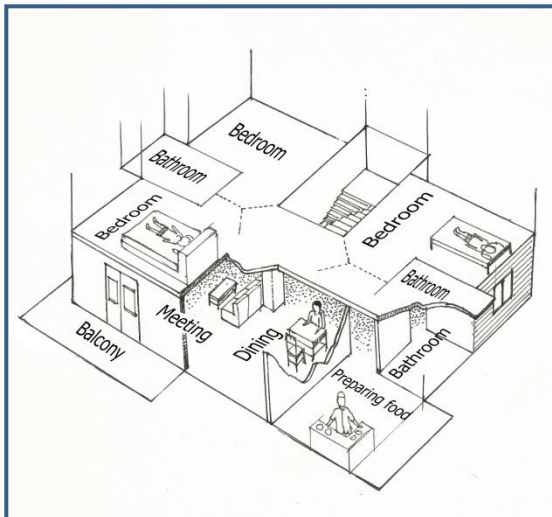


ภาพที่ 1 บ้านสมัยใหม่



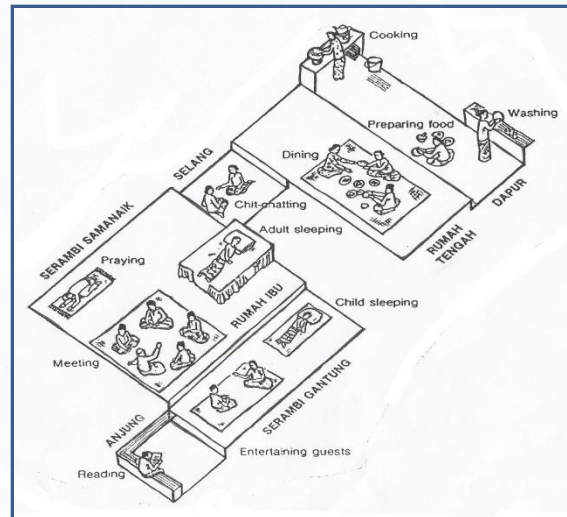
ภาพที่ 2 บ้านแบบประเพณี

ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 25 กรกฎาคม 2559



ภาพที่ 3 ผังบ้านแบบสมัยใหม่ 2 ชั้น

ที่มา: วาดโดยผู้ช่วยวิจัย, 2559



ภาพที่ 4 ผังบ้านแบบประเพณี

ที่มา: Adenan et al., 2014

จากภาพอธิบายเพิ่มเติมได้ว่า ลักษณะบ้านแบบประเพณีเดิมเน้นความสำคัญกับสายสัมพันธ์ของครอบครัว โดยที่สมาชิกในครอบครัวสามารถพบปะสังสรรค์กันได้ง่าย ลักษณะบ้านออกแบบชั้นเดียว เน้นห้องโถงใหญ่ ซึ่งต่างจากบ้านสมัยใหม่ที่แยกเป็นส่วนๆ ให้ความสำคัญกับการใช้ชีวิตเชิงปัจเจกมากขึ้น

รูปลักษณะของบ้านสมัยใหม่เป็นการเปลี่ยนรูปแบบใหม่ที่แตกต่างจากบ้านแบบประเพณีเดิม สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงหรือวิวัฒนาการของบ้านตามยุคทันสมัย ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อปรับตัวของชาวกัมปงไอร์เข้ากับบ้านสมัยใหม่ จัดเป็นมรดกวัฒนธรรมทางวัตถุหรือวัฒนธรรมที่จับต้องได้ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตที่ไม่ใช่วัฒนธรรมทางวัตถุ ดังเช่น คติความเชื่อ ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน การออกแบบบ้านสมัยใหม่บางอย่างไม่สอดคล้องกับแนวทางศาสนาอิสลามและจารีตวัฒนธรรมมลายู หลายครั้งที่มีการวิพากษ์เกี่ยวกับการออกแบบบ้าน เช่น ห้องน้ำตั้งประจันหน้ากับห้องครัว ห้องครัวมีขนาดเล็กไม่พอติดกับโต๊ะอาหาร มีสมาชิกในครอบครัวจำนวนมาก ซึ่งถือว่าไม่เหมาะสมกับบริบทสังคมบรูไน ขาดการรักษาวัฒนธรรมที่ดีงามตามจารีต (Blanc, 2012) การเปลี่ยนแปลงลักษณะบ้านสมัยใหม่ก่อให้เกิดการทำลายวิถีชีวิตของชาวมุสลิม

มลายู การรับอิทธิพลจากภายนอกแบบถอนรากถอนโคน หรือละทิ้งรากฐานเดิม โดยขาดการคำนึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมย่อมให้เกิดปรากฏการณ์คือ การปรับตัวที่เร็วเกินไปสำหรับคนกัมปงไอร์และการเสียภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สืบทอดมายาวนาน ประชาชนส่วนหนึ่งไม่ชื่นชอบกับบ้านสมัยใหม่ ยังคงพึงพอใจกับบ้านแบบประเพณี โดยเฉพาะผู้อาวุโส หรือคนรุ่นเก่าที่ไม่ต้องการย้ายออกไป ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “แม้ฉันจะยากจนแต่ฉันก็ชอบบ้านบนน้ำ อาศัยอยู่ที่นั่นมาตั้งแต่เกิด ที่นี่คือบ้านและครอบครัวของฉัน ฉันไม่เคยคิดไปถึงบ้านหลังใหม่นี้ ที่คนในหมู่บ้านใหม่ไม่เคยรู้ถึงภูมิหลัง เด็กรุ่นใหม่มาเยือนประจำในวันหยุดสุดสัปดาห์ และชอบถามบ่อยๆ ว่าจะย้ายไปไหม” (Piah Ongsang สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2559)

การอยู่บ้านหลังใหม่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตภายในบ้าน มีชาวกัมปงไอร์ทั้งกลุ่มคนที่ไม่เห็นด้วยและเห็นด้วย ทางฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยเป็นเพราะต้องการรักษาวัฒนธรรมการใช้ชีวิตอยู่บนน้ำ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุมากกว่าคนหนุ่มสาว แม้โลกสมัยใหม่ได้ขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาตามหลักวิชาการและเทคโนโลยีวิทยาการสมัยใหม่ อันทำให้แหล่งอาศัยมีทางเลือกมากมาย บ้านสมัยใหม่อาจมีคุณค่าสำหรับคนบางกลุ่ม แต่ไม่มีคุณค่าสำหรับคนริเริ่มบุกเบิกสร้างบ้านมาแต่อดีต คนที่อาศัยอยู่ในกัมปงไอร์มานานจึงมีไม่น้อยที่จะปฏิเสธบ้านสมัยใหม่ของรัฐบาล รัฐมีนโยบายต่อบ้านบนน้ำ 2 ลักษณะคือ การสร้างบ้านสมัยใหม่เพื่อความมั่นคงด้านโครงสร้าง โดยใช้เทคโนโลยีและวัสดุใหม่ อีกทั้งแสดงถึงวิสัยทัศน์ด้านการพัฒนาของชาติ กับการรักษาบ้านแบบเก่าหรือแบบประเพณีดั้งเดิม ทั้งนี้เพื่อให้เป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ภายใต้กระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ผู้ที่ยังคงอาศัยอยู่บ้านแบบเดิมนับเป็นคุณูปการแก่ประเทศเป็นอย่างมาก เพราะได้ช่วยทำให้หมู่บ้านน้ำยังคงมีชีวิต ภายหลังรัฐได้ออกระเบียบไม่ให้ต่อเติมบ้านโดยพลการหรือสร้างบ้านขึ้นใหม่ ให้มีเฉพาะที่สุสานสร้างให้เท่านั้น และหันมาสนใจพัฒนาคุณภาพชีวิตและเพื่ออนุรักษ์บ้านเรือนไม้แบบประเพณีเดิม และพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรม ดังคำสัมภาษณ์ว่า “หากคนละทิ้งกัมปงไอร์ คงไม่มีบ้านแบบเดิมให้เห็น จะไม่เห็นประวัติศาสตร์บ้าน เพราะบ้านเริ่มต้นที่นี่ แม้เป็นหมู่บ้านน้ำที่ปะปนกับความทันสมัย ผู้คนก็สามารถเพลิดเพลินกับการชมวิถีชีวิตหรือบ้านที่ตกแต่งอย่างสวยงาม” (Andrew สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม 2559)

ด้านฝ่ายที่เห็นด้วยกับการอาศัยอยู่บ้านสมัยใหม่ส่วนใหญ่เป็นคนหนุ่มสาว โดยเห็นว่าบ้านสมัยใหม่ถ้าอยู่ที่เดิมในกัมปงไอร์จะตอบสนองความต้องการได้มาก ด้วยรูปทรงอันทันสมัย มั่นคงแข็งแรง หลีกพ้นสารพันปัญหาที่มักเกิดขึ้นกับบ้านเดิม อย่างไรก็ตามฝ่ายที่เห็นด้วยก็มีข้อจำกัดคืออาศัยอยู่ในบ้านแบบสมัยใหม่ทั้งหมด เพราะบ้านมีจำนวนจำกัด ประกอบกับรัฐใช้เกณฑ์พิจารณาคุณสมบัติของผู้อาศัยในอีกหลายด้าน คนที่ไม่ได้รับความช่วยเหลือให้อยู่ในบ้านสมัยใหม่ของกัมปงไอร์ก็ต้องยอมรับตนเอง ปัจจุบันยังมีคนจำนวนมากอาศัยบ้านแบบประเพณีใช้ชีวิตกับสายน้ำแบบเดิมๆ ปะปนกับคนที่ใช้ชีวิตในบ้านสมัยใหม่ คนที่เห็นด้วยแต่ไม่ได้อาศัยบ้านสมัยใหม่ในกัมปงไอร์ยังมีทางเลือกอื่นนอกเขตกัมปงไอร์ แต่มักปฏิเสธบ้านซึ่งห่างไกลออกไป ยินยอมอยู่บ้านเดิมๆ แบบประเพณีมากกว่า ทั้งมองว่าเป็นเรื่องโชคชะตา บ้านสมัยใหม่แห่งอื่นตั้งไกลจากใจกลางเมือง ห่างศูนย์การค้า ทำให้การเดินทางไปมาลำบาก การอาศัยอยู่ในกัมปงไอร์เลือกหาบริการต่างๆ ได้มากกว่า จึงทำให้ยังมีความนิยมอาศัยอยู่ในกัมปงไอร์ ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “ถ้าไปอยู่ที่บ้านใหม่ไกลออกไป ผมไม่สามารถจ่ายค่ารถเงินเดือนไม่พอย้ายลูกไปเรียนโรงเรียนอื่นๆ งานใหม่ก็หายาก...ในนามของอัลลอฮ์ ผมวางใจในอัลลอฮ์” (Bolariffin, สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2559)

การมีชีวิตเหลื่อมล้ำและการจะได้สิทธิครอบครองบ้านสมัยใหม่จากรัฐเชื่อว่าถูกกำหนดแล้วโดยพระเจ้า ไม่ว่าใครอยู่บ้านแบบใด แบบประเพณี แบบกึ่งประเพณี หรือแบบสมัยใหม่ก็ตามเป็นผลจากการลิขิตแล้ว พระผู้เป็นเจ้าได้เลือกสรรแล้ว การอธิบายจะขัดกับความประสงค์ของพระองค์ แม้บ้านแบบประเพณีบนน้ำประสบปัญหาจากสภาพไม่เก่าแต่เชื่อในพระประสงค์ของพระองค์ ถ้าเชื่อในเจตน์จำนงของพระองค์แม้อยู่บ้านเก่าๆ ไม่ใช่เหตุผลของการบันทึกชีวิต ยังมีชาวกัมปงไอร์ส่วนหนึ่งที่มิฐานะ นิยมซื้อบ้านเรือนทันสมัยใหม่ห่างไกลออกไป โดยไม่ละทิ้งบ้านแบบประเพณีเดิมๆ ในกัมปงไอร์ประมาณร้อยละ 80 การดำรงสภาพไว้มีสาเหตุหลายประการ ประการแรกคือ ความเห็นแก่ผู้สูงอายุ การขอร้องจากบุพการีไม่ให้ละทิ้ง การขอยู่อินที่เดิมไม่โยกย้ายตามไป ประการที่สองการหาประโยชน์จากการให้เช่า ประการที่สามการคงไว้เพื่อพักผ่อน

ในวันหยุดหรือเปลี่ยนบรรยากาศ ประการที่สี่การร่วมอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมตามนโยบายของรัฐ เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว แหล่งศึกษา สร้างเสน่ห์ดึงดูดผู้มาเยือนและการวิเทศน์บ้านน้ำพั้นเมืองที่ใหญ่ที่สุดในโลก

รัฐตระหนักถึงปัญหาอันเกิดจากความหนาแน่นของประชากรมาโดยตลอด ไม่น้อยกว่า 18 ปี (เริ่มราว ค.ศ. 1950) ที่รัฐบาลบรูไนลงทุนสร้างบ้านจัดสรรภายใต้โครงการบ้านแห่งชาติ (The National Housing Scheme) เพื่อแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย โดยให้ผ่อนรายเดือนปราศจากดอกเบี้ย บ้านที่ออกแบบทันสมัยใหม่ได้เพิ่มพื้นที่ส่วนตัว เป็นที่สนใจของคนรุ่นใหม่ ประกอบกับที่ดินในบรูไนขยายไปสู่ชนชั้นกลางมากขึ้น เกิดการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ไปสู่ชนเมือง สะท้อนถึงความเจริญเติบโตของสังคมเมือง (Cable & Cook, 2008) อย่างไรก็ตามรัฐก็ยังตระหนักถึงคุณค่าของบ้านแบบเดิมหรือแบบประเพณี ด้วยคนบรูไนส่วนหนึ่งชื่นชอบวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่มีบ้านอยู่บนน้ำ รัฐคาดหวังให้อยู่บ้านจัดสรรแบบใหม่บนดิน แต่เมื่อมีคนพอใจชีวิตบนน้ำ รัฐจึงหันมาช่วยเหลือด้านการพัฒนากัมปงไอร์ ปรับปรุงสาธารณูปโภค การรักษาความปลอดภัย ความสะอาด สิ่งแวดล้อม ปรับปรุงด้านบริการ เพื่อรักษามรดกวัฒนธรรมและปรับให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรม

ผู้ได้สิทธิครอบครองบ้านสมัยใหม่ หลังในกัมปงไอร์จากการศึกษาพบว่า ในระยะแรกมีปัญหาด้านการปรับตัว ด้วยรูปแบบบ้านทันสมัยและก้าวหน้าเกินกว่าที่จะเปลี่ยนแปลงชีวิตได้เท่าทัน จนค่อยๆ ปรับตัวเข้ากับบ้านแบบสมัยใหม่ การปรับตัวเป็นไปอย่างรวดเร็วด้วยเหตุที่สังคมบรูไนยอมรับวิทยาการใหม่ๆ เพื่อนำมาสู่การพัฒนาประเทศ ให้ความสำคัญกับเทคโนโลยี คนกัมปงไอร์แต่เดิมเป็นสังคมจารีตชอบการพบปะสังสรรค์ เมื่อได้รับอิทธิพลเทคโนโลยีใหม่ๆ ก่อให้เกิดความขาดดุลและความไม่กลมกลืนขึ้นในสังคม ยกตัวอย่างบ้านสมัยใหม่ถือเป็นนวัตกรรมใหม่ของบรูไนใช้ไม้ฝาผนังสีเข้ม ผสมใยแก้วที่ทนไฟ ใช้พื้นคอนกรีต ทำให้บ้านค่อนข้างทึบ ไม่รองรับการระบายอากาศ อย่างเช่นบ้านที่สร้างด้วยไม้อย่างเดิมภายในจึงร้อน เหตุนี้จึงต้องติดเครื่องปรับอากาศทุกบ้าน หน้าต่างปิดทึบ การพบปะสังสรรค์กับเพื่อนบ้านโดยรอบมีน้อยลง ใช้ชีวิตเชิงปัจเจกมากขึ้น ความเจริญก้าวหน้าของวัฒนธรรมทางวัตถุมีส่วนช่วยให้ชาวกัมปงไอร์ได้รับความสะดวกสบาย แต่ขณะเดียวกันก็ส่งผลต่อวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบครอบครัวและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

จากการศึกษาพบว่า ภายใต้การอยู่อาศัยบ้านสมัยใหม่มีลักษณะการใช้ชีวิตสองลักษณะคือ กลุ่มที่ยึดจารีตประเพณีการใช้สอยตามกรอบศาสนาอิสลาม กับกลุ่มที่ใช้สอยในบ้านโดยปรับเปลี่ยนตามโลกสมัยใหม่ หันไปยอมรับวัฒนธรรมตะวันตกที่ลื่นไหลตามรูปแบบบ้านที่เปลี่ยนแปลง แต่กระนั้นก็ตามทั้งสองลักษณะก็ล้วนสะท้อนวิถีชีวิตมุสลิมลายู ได้จากการจัดสรรพื้นที่และเครื่องใช้ไม้สอยเครื่องตกแต่งในบ้าน

สืบเนื่องจากศาสนาอิสลามมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความเป็นมุสลิมลายูในกัมปงไอร์ที่เห็นเป็นรูปธรรมสะท้อนได้จากเครื่องใช้สอยหรือการจัดพื้นที่ในบ้าน ผู้วิจัยมีโอกาสเข้าพักบ้านทั้งแบบประเพณีและสมัยใหม่ทำให้เห็นถึงความแตกต่างและความเหมือนความแตกต่างเห็นเด่นชัดที่ตัวบ้าน ความเหมือนเห็นเด่นชัดที่คติความเชื่อ แบบแผนการดำรงชีวิต แม้อยู่บ้านสมัยใหม่ยังดำรงวิถีแบบอิสลาม เพียงการนำเครื่องใช้ไม้สอยในบ้านที่มีระดับความเคร่งครัดตามหลักศาสนาต่างกัน โดยอาจแบ่งลักษณะได้สองแบบคือ การใช้สอยในบ้านที่ยึดจารีตอิสลาม คือความเคร่งครัดต่อหลักศรัทธาและปฏิบัติของศาสนาอิสลามที่ได้รับการรักษาแบบแผนไว้มายาวนาน และการใช้สอยในบ้านที่ยึดวิถีอิสลาม คือดำเนินชีวิตของผู้นับถือศาสนาอิสลาม แต่ยืดหยุ่นลดละปรับเปลี่ยนบางสิ่งตามโลกสมัยใหม่ หันไปยอมรับวัฒนธรรมตะวันตกและสังคมบริโภคนิยม การใช้สอยในบ้านที่ยึดจารีตอิสลาม มีข้อสังเกตที่หนึ่งคือการแขวนภาพพระนามอัลลอฮ์บนผนัง ชาวบรูไนกัมปงไอร์เชื่อว่าบ้านอาจมีสิ่งชั่วร้ายปะปนจึงติดพระนามเพื่อขจัดสิ่งชั่วร้าย นิยมปิดบานประตูหน้าต่างแม้มีคนอยู่ภายใน ขณะเปิดปิดประตูหน้าต่างบ้านมักเอยนามของพระองค์ การทำเช่นนี้จะทำให้สิ่งอัปมงคลไม่สามารถเข้ามาได้ ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า “เราจะนึกถึงพระองค์เสมอหากได้เปิดปิดประตูเหล่านี้” (Ami Tamah สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ 27 ธันวาคม 2558) ข้อสังเกตที่สองคือการจัดพื้นที่ห้องส่วนใดส่วนหนึ่งให้ดูโล่งกว้าง คนกัมปงไอร์จัดบ้านได้น่าอยู่สะดวกสบาย เป็นสัดส่วนเป็นส่วน บ้านที่น่าอยู่เชื่อว่าส่งเสริมให้คนในบ้านมีความสุขยิ้มแย้มแจ่มใส บ้านทุกหลังมักจัดให้แขกผู้มาเยือนนั่งในพื้นที่เฉพาะหรือที่เตรียมไว้ให้เท่านั้น เมื่อคณะผู้วิจัยถูกเชิญเข้าไปในบ้าน เจ้าของบ้านไม่ให้นั่งบนพื้นที่ซึ่งเจ้าของบ้านนั่งอยู่ประจำ แต่จะให้นั่งภายในห้องรับแขก

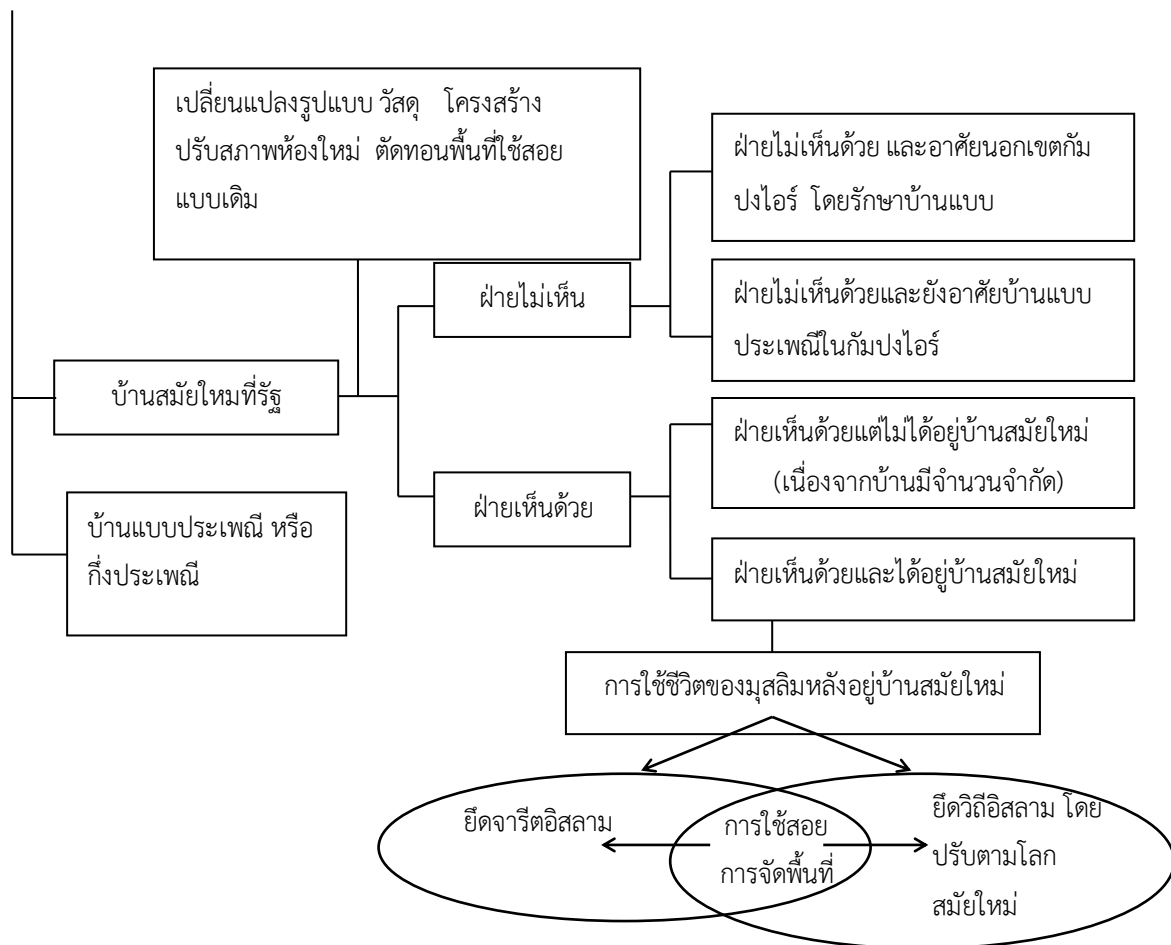
ซึ่งจัดไว้อย่างสวยงามพร้อมอาหารว่าง สะท้อนถึงวัฒนธรรมอันดีงาม บ้านไม่นิยมตั้งสิ่งของฟุ้งเฟ้อ มีเพียงบางหลังที่จัดของสวยงามในตู้โชว์หรือเก็บสะสมหรือศิลปวัตถุ ส่วนใหญ่พบอยู่ตามบ้านผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน สะท้อนการปรับเปลี่ยนตามโลกสมัยใหม่ ข้อสังเกตที่สามคือการเตรียมห้องหรือเตียงเฉพาะสำหรับรับแขก ในวัฒนธรรมมุสลิมของคนกัมปงไอร์แซกผู้เยื่อนมีความสำคัญ จึงต้องเตรียมพร้อมหากมีแขกต้องการค้างคืน หมู่บ้านมุสลิมประเทศอื่นบ้านอาจมีใช้สถานที่ปลอดภัยนัก แต่ในสังคมกัมปงไอร์บ้านเป็นสถานที่ปลอดภัย จะช่วยปกป้องทรัพย์สินหรือชีวิตของสมาชิกในครอบครัว เหตุผลหนึ่งก็ด้วยธรรมชาติของหมู่บ้านน้ำ ซึ่งเปรียบเสมือนป้อมปราการป้องกันภัยคุกคามจากคนภายนอก อีกเหตุผลหนึ่งก็ด้วยจารีตประเพณีและกฎหมายอันเข้มงวดของประเทศบรูไน

ด้วยจารีตของคนกัมปงไอร์ที่ติดหลักศาสนาอิสลาม ทำให้บ้านสะท้อนกลิ่นอายของศาสนาและคุณธรรมอย่างเด่นชัด เป็นพื้นที่ขัดเกลาจิตใจ นอกจากปรากฏสัญลักษณ์เชิงวัตถุแล้ว ยังปรากฏแบบแผนการดำเนินชีวิต แม้สังคมก้าวสู่โลกสมัยใหม่หลายศาสนาถูกบั่นทอนความเชื่อด้วยทัศนะแบบวิทยาศาสตร์ของโลกตะวันตก สำหรับคนกัมปงไอร์ดูเหมือนแข่งขันที่จะสืบทอดศาสนาอิสลาม ภายในบ้านมีไม้พื้บรองหนังสือหรือคัมภีร์อัลกุรอาน ซึ่งเรียกว่ารีฮัล (Rehal) หรือกาฮา (Kaha) ให้บุตรหลานอ่านคัมภีร์ประจำวัน บ้างแกะสลักลวดลายสวยงาม การอ่านอัลกุรอานทำให้เกิดการรำลึกถึงอัลลอฮ์ บางบทเชื่อว่าช่วยขับไล่สิ่งร้ายออกไป บ้านกลายเป็นห้องเรียนของศาสนา สถานนอบน้อมต่ออัลลอฮ์ ความยึดมั่นในศาสนาบางครั้งเชื่อเชิญผู้รู้ศาสนาหรืออิหม่ามมาเยี่ยมบ้าน เพื่อคนในบ้านจะได้คลี่คลายปัญหาข้อสงสัยเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม การสนทนากับคนในครอบครัวช่วยเพิ่มพูนความรู้และขัดเกลาจิตใจ ในการนี้เจ้าของบ้านมักถือโอกาสเลี้ยงอาหารรับรองผู้มีพระคุณ การเลี้ยงอาหารแก่คนดีมีศีลธรรมเป็นการแสดงถึงความเชื่อมั่นและยำเกรงต่ออัลลอฮ์ ดังคำสัมภาษณ์ว่า “บางครั้งเชิญผู้รู้ศาสนามาเยี่ยมบ้าน เพื่อเขาจะได้ให้หลักศาสนาที่ถูกต้องแก่พวกเรา” (Pengiran Haji Ayub bin Bengiran สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2558) พื้นที่ศาสนธรรมนอกจากสถานที่ละหมาดที่อ่านคัมภีร์ประจำบ้านแล้ว ยังรวมถึงห้องนั่งเล่น ห้องอาหาร โต๊ะกินข้าวที่สมาชิกในบ้านนิยมนั่งรวมกันเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในศาสนาธรรม อบรมจารีตที่ถูกต้อง คอยตักเตือนซึ่งกันและกัน ปลุกฝังและส่งเสริมความศรัทธาในหลักธรรม

การใช้สอยในบ้านและรูปแบบบ้านที่ปรับเปลี่ยนตามโลกสมัยใหม่ในกัมปงไอร์ได้สะท้อนถึงคตินิยมด้านวัฒนธรรมทางวัตถุและการปรับปรุงชีวิตพร้อมกับพลวัตทางสังคม แม้บ้านเรือนจะเปลี่ยนแปลงอย่างไรก็ตามศาสนาอิสลามก็ยังเป็นหลักยึดในการดำเนินวิถีชีวิต มีศาสนาอิสลามเป็นบรรทัดฐานเพื่อการยึดเหนี่ยวจิตใจ หากวัตถุเครื่องใช้สอยหรือกิจกรรมบางอย่างต่างหากที่รับเอาสิ่งใหม่ๆ เข้ามา ดังเช่น การเล่นตุ๊กตาของเด็กๆ หรือการติดภาพวาดบุคคล ซึ่งหากยึดตามหลักอิสลามถือเป็นฮารอม บ้านเรือนในรูปแบบใหม่ๆ มักเป็นที่กังวลของกลุ่มนักอนุรักษ์ ที่อาจบั่นทอนคติความเชื่อในศาสนาอิสลาม และแบบแผนวัฒนธรรมของชาวมาลายู ปัจจุบันสะท้อนให้เห็นจากชีวิตเด็กรุ่นใหม่ที่หันไปรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาพร้อมกับกระแสบ้านหลังสมัยใหม่ บ้านสมัยใหม่เป็นการนำเอาเทคโนโลยีตะวันตกมาประยุกต์ใช้ที่แพร่กระจายพร้อมกับการให้ความรู้ของสถาปนิกรุ่นใหม่ การมีวิสัยทัศน์ที่กว้างออกไปท่ามกลางโลกสมัยใหม่ส่งผลต่อการเรียนรู้และเข้าใจวัฒนธรรมที่แตกต่าง รัฐส่งเสริมคนบรูไนเดินทางไปศึกษาในต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศอังกฤษ เพื่อนำวิทยาการใหม่ๆ มาพัฒนาประเทศ แม้แนวคิดด้านการพัฒนาขัดแย้งกับแนวทางอิสลามบ้าง บ้านในกัมปงไอร์ก็ได้ช่วยสะท้อนให้เห็นแล้วว่า รัฐมิได้ปฏิเสธทุกสิ่งทุกอย่างที่มาจากอิทธิพลภายนอก ภายใต้กระแสโลกสมัยใหม่ การเปลี่ยนแปลงบ้านเกิดจากบทเรียนในอดีต ไม่ใช่เพราะหลงใหลในรสนิยมต่างชาติ เพื่อสร้างมาตรฐานบ้านแบบใหม่ที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิต และสนองต่อการชีวิตในโลกสมัยใหม่ ฉะนั้นเพื่อความเป็นระเบียบของสังคมท่ามกลางสังคมบริโภคนิยมจึงได้นำหลักอิสลามมาปฏิบัติมาใช้ที่ไม่ใช่เป็นการถอนรากถอนโคนโลกสมัยใหม่ แต่เพื่อถ่วงอำนาจของกระแสสมัยใหม่

จากการอธิบายข้างต้นแสดงด้วยแผนภูมิเพื่อความเข้าใจชัดเจนขึ้นดังนี้

ลักษณะบ้านในกัมปงไอร์



ภาพแสดงแผนภูมิสรุปผลกระทบจากการมีบ้านสมัยใหม่ของชาวมุสลิมมลายูบรูไน

อภิปรายผล

จากการศึกษาบ้านสมัยใหม่กับชีวิตชาวมุสลิมมลายูในกัมปงไอร์ ประเทศบรูไนดาร์สซาลามสรุปได้ว่า บ้านสมัยใหม่ส่งผลต่อการชีวิต จากเงื่อนไขหลักๆ คือ รูปแบบบ้านสมัยใหม่ที่เปลี่ยนไปจากบ้านแบบประเพณีเดิมและการปรับตัวของผู้อยู่อาศัยจากผลของบ้านที่เปลี่ยนใหม่ รูปแบบบ้านที่เปลี่ยนแปลงหลักๆ ได้แก่ ลักษณะประตู ขนาดห้องโถง ระเบียงหน้าบ้าน และตำแหน่งห้องน้ำ การเปลี่ยนแปลงนี้ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ ขณะที่การปรับตัวของผู้อยู่อาศัยเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ใช่วัตถุ การปรับตัวของผู้อาศัยในระยะแรกๆ ก่อให้เกิดปัญหาการใช้สอย โดยโครงสร้างของบ้านบางอย่างไม่สามารถสนองต่อการดำรงวิถีของชาวมลายูแบบดั้งเดิม ดังเช่น บ้านแบบเดิมนิยมสร้างระเบียงพร้อมม้านั่งสำหรับรับแขก แต่บ้านสมัยใหม่ไม่มีการออกแบบไว้ในส่วนนี้ หรือห้องโถงที่มีขนาดเล็กลง ไม่สัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัวที่มีจำนวนมาก ทั้งพื้นที่นั่งหน้าบ้านและห้องโถงในบ้านสะท้อนถึงชีวิตชาวมุสลิมมลายูที่ให้ความสำคัญกับครอบครัว เครือญาติ และแขกผู้มาเยือน ลักษณะนี้จึงถือได้ว่าลักษณะบ้านสมัยใหม่มีผลต่อการดำรงชีวิตของคนกัมปงไอร์ สอดคล้องกับแนวคิดของ Srisantisuk (2009) ที่อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม โดยเน้นว่าการเปลี่ยนวัฒนธรรมวัตถุเป็นสาเหตุก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ การเปลี่ยนแปลงของบ้านล้ำยุคเร็วกว่าผู้คนจะปรับตัวได้เท่าทัน บ้านสมัยใหม่ทำให้คนในกัมปงต้องปรับตัวตามให้ทันกับสิ่งที่เปลี่ยนแปลง สอดคล้องกับแนวคิดของ Ogburn, 1922 (อ้างถึงใน Crossman, 2017) ที่เห็นว่า การส่งเสริมเทคโนโลยีจนเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ในขณะที่บรรทัดฐานทางสังคมยังคงอยู่ มีแนวโน้มที่จะต่อต้านการเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาที่ช้าลง สิ่งใหม่ๆ ที่เหนือกว่าการปรับตัว

มักก่อให้เกิดความขัดแย้ง หรือกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางวัตถุโดยส่วนใหญ่จะล้าหน้าการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวกับวัตถุ ปรากฏการณ์ทางสังคมที่วัฒนธรรมหนึ่งล้าหลังกว่าอีกวัฒนธรรมหนึ่งจะขาดความสมดุล และความไม่กลมกลืนขึ้นในสังคม ปรากฏการณ์เช่นนี้เป็นความล่าช้าทางวัฒนธรรม (Cultural lag) สังคมที่เป็นระเบียบเรียบร้อย มักมีส่วนประกอบต่างๆ ของวัฒนธรรมที่เจริญก้าวหน้าไปพร้อมๆ กัน

อย่างไรก็ตามช่องว่างระหว่างวัฒนธรรมทางวัตถุและไม่ใช่วัตถุก็ได้คลี่คลายลงตามกาลเวลา เมื่อถึงปัจจุบันผู้อาศัยบ้านสมัยใหม่ปรับตัวได้ตามสภาพ หากพิจารณาชีวิตผู้คนในกัมปงไอร์อาจจำแนกออกเป็นสองฝ่ายคือ ฝ่ายที่ยอมรับการอาศัยอยู่บ้านสมัยใหม่ และพร้อมที่จะปรับตัวกับโลกสมัยสมัยใหม่ กับฝ่ายที่ไม่ยอมรับบ้านสมัยใหม่ ที่ยังคงยืนติดอาศัยอยู่บ้านหลังเก่าหรือแบบประเพณีเดิม ฝ่ายหลังนี้ส่วนใหญ่เป็นคนสูงอายุ บ้างต่อต้านที่ต้องย้ายไปอยู่บ้านหลังใหม่ สอดคล้องกับแนวคิดของ Ogburn ที่เห็นว่า การสร้างสิ่งใหม่มีผลกระทบโดยตรงต่อวัฒนธรรมหนึ่ง จำเป็นต้องได้รับการปรับเปลี่ยนในพื้นที่ทางวัฒนธรรมนั้น ๆ แม้ความล่าช้าในอดีตที่ผ่านมาจะมองเห็นไม่ชัดเจนนัก แต่อาจก่อปัญหาได้ในช่วงเวลาหนึ่ง การสร้างบ้านใหม่เป็นผลจากนโยบายรัฐที่พยายามแก้ปัญหาบ้านไม้ซึ่งมักถูกไฟไหม้ จึงต้องหารูปแบบใหม่ที่ทนไฟและทันสมัย ส่วนการอนุรักษ์บ้านแบบประเพณีก็เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของบรูไน การประสานแนวคิดสองลักษณะนี้เกิดขึ้นจากอค์กัย กล่าวคือหากไม่มีอค์กัยครั้งใหญ่ในอดีตคงไม่คิดสร้างบ้านใหม่ให้ผู้เดือดร้อน แต่เมื่อสร้างแล้วใช้วิทยาการสมัยใหม่เข้ามาทดแทน การสร้างจำนวนเท่าอายุของสุลต่านก็เพื่อแสดงถึงพระมหากษัตริย์คุณของพระองค์ที่มีต่อประชาชน กัมปงไอร์กลายเป็นพื้นที่ปฏิบัติการทางสังคม สอดคล้องกับแนวคิดของ Lefebvre (1991) ที่เห็นว่าพื้นที่ไม่ใช่สิ่งที่แยกออกมาพิจารณาใดๆ หรือทำความเข้าใจโดยใช้มุมมองเดียว แต่เป็นสิ่งที่มิติหลายด้านและความหลากหลาย พื้นที่มีสถานะทั้งเครื่องมือ เป้าหมาย สื่อกลาง และบริบทของการช่วงชิงอำนาจ กลุ่มคนซึ่งต่อต้านเป็นเพราะไม่ต้องการให้วิถีชีวิตดั้งเดิมเปลี่ยนไป แต่กระนั้นก็ตีปัญหานี้ก็ได้ผ่อนคลายเป็นในปัจจุบัน ทั้งนี้มาจากเหตุผลอย่างน้อย 2 ประการ ประการแรกเป็นนโยบายของรัฐบาล ที่ต้องการส่งเสริมให้กัมปงไอร์เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จึงต้องคงรูปแบบบ้านแบบประเพณีเดิมและวิถีชีวิตดั้งเดิม ทั้งนี้เป็นไปตามวิสัยทัศน์ที่เห็นว่าอีกไม่นาน พลังงานน้ำมันจะหมดไป บรูไนจะสูญเสียรายได้ จึงต้องเตรียมหารายได้อื่นๆ การท่องเที่ยวจะเป็นทางเลือกสำคัญ โดยรัฐจะเน้นสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและเชิงวัฒนธรรม โดยเฉพาะหมู่บ้านซึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมของชาติสอดคล้องกับงานศึกษาของ Norhaidawati Haji Mohamad Yassin (2001) ที่เห็นว่ากัมปงไอร์มีฐานะจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยว มีการวางแผนเพื่อรักษามรดกทางวัฒนธรรม จากความร่วมมือทั้งภาครัฐและเอกชน ประชาชนในหมู่บ้าน เพื่อปรับปรุงหมู่บ้านน้ำให้สถานที่ท่องเที่ยวในประเทศ นั่นคือสนับสนุนให้คนที่ชอบบ้านแบบเดิมก็ยังอยู่แบบเดิมได้ ประการที่สองเป็นเหตุผลด้านจิตสำนึก หนุ่มสาวเมื่อย้ายออกไปในเขตเมืองส่วนใหญ่ยังคงรักษารูปแบบประเพณีเดิมไว้ ด้วยจิตสำนึกส่วนตัวหรือทำตามความต้องการของผู้สูงอายุ เมื่อสิ้นคนเหล่านี้ก็จะมีคนอาศัยเสมอ เป็นญาติพี่น้อง บ้างก็ให้คนภายนอกเช่าอาศัยอยู่ บ้างเป็นที่ปลีกตัวของหนุ่มสาวในวันพักผ่อน ประกอบกับรัฐได้ออกกฎระเบียบหากไม่มีใครอาศัยจะต้องรื้อถอนจึงหาทางรักษาน้ำไว้ การย้ายไปทำงานและอาศัยอยู่ในเมืองของคนรุ่นใหม่ โดยลดสถานะบ้านในกัมปงไอร์ไว้สำรอง ทำให้บ้านในกัมปงไอร์มีความสำคัญน้อยลง ในสายตาคนรุ่นใหม่บ้านประเพณีในกัมปงไอร์เป็นสิ่งล้าสมัยจากศูนย์กลางความเจริญ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Cleary & Kim (1991) ที่สรุปว่าปัจจุบันพื้นที่กัมปงไอร์ได้เปลี่ยนแปลงภายใต้บริบทการขยายตัวของเศรษฐกิจของเขตเมือง การเติบโตของกรุงบันดาเสรีเบกาวันในเขตเมืองมีความหมายต่อหมู่บ้านน้ำเก่าแก่ ต้องกลายสภาพเป็นชุมชนชายขอบทางเศรษฐกิจและชายขอบทางภูมิศาสตร์ อย่างไรก็ตามความเป็นชายขอบนี้ก็ได้อาศัยสร้างสีสันให้กับเมือง โดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ชื่นชอบการท่องเที่ยวที่แปลกใหม่สอดคล้องกับการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

การปรับตัวอยู่บ้านสมัยใหม่สะท้อนให้เห็นได้จากชีวิตความเป็นมุสลิมมลายู จากวัฒนธรรมทางวัตถุเครื่องใช้สอยหรือการจัดสรรพื้นที่ ดังพบว่าบ้านจำนวนหนึ่ง ภายในห้องรับแขกจัดอย่างเรียบง่ายพร้อมอาหารว่างคอยรับแขก สะท้อนถึงวัฒนธรรมอันดีงาม บ้านไม้ตั้งสิ่งของฟุ้งเฟ้อ มีส่วนน้อยที่จัดของสวยงามในตู้โชว์หรือเก็บสะสม สอดคล้องกับ Qaradavi



(2004) ที่เห็นว่า ตามหลักศาสนาอิสลามไม่ส่งเสริมให้มีสิ่งของหรือเครื่องใช้สอยเกินความจำเป็น การซื้อวัตถุมงคลเก็บสะสมหรือมาอวดไม่ใช่ประโยชน์โดยแท้ไม่ใช่นำทางของอิสลาม การจัดบ้านในแบบสมัยใหม่ยังให้คุณค่าเชิงศาสนาหรือศาสนธรรม ดังเช่น การแสดงสัญลักษณ์เกี่ยวกับพระเจ้าองค์เดียวเท่านั้นเพื่อเตือนสติผู้อาศัย ดังที่ Dobbarah, (2007) เห็นว่าถ้ามนุษย์ไม่เกรงกลัวต่ออัลลอฮ์แล้ว มนุษย์ก็จะทำชั่วและปฏิบัติตามอารมณ์ใฝ่ต่ำได้ง่ายมาก โดยไม่คิดอะไรทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นตัวบทกฎหมาย จรรยาบรรณหรือมนุษยธรรม ที่เรากำลังประสบปัญหาอยู่ในโลกปัจจุบัน บ้านเรือนในรูปแบบใหม่ๆ มักเป็นที่กังวลของกลุ่มนักอนุรักษ์ที่เชื่อว่า รูปทรงบ้านสมัยใหม่อาจบั่นทอนศรัทธาความเชื่อศาสนาอิสลาม และแบบแผนวัฒนธรรมของชาวมลายู การใช้ชีวิตในบ้านสมัยใหม่จึงมีทั้งยึดจารีตและละหลวมในจารีต จนต้องหาทางป้องกัน ดังที่ Ali (2009) เห็นว่าปัจจุบันอิสลามกำลังเผชิญความท้าทายจากภายในและโลกที่กว้างออกไป ก่อปัญหาต่อทัศนคติและการตีความหมาย อันทำให้เพิกเฉยและไม่ปฏิบัติตามหลักซึ่งจำเป็นต้องควบคุม อิสลามานาวัดจึงเป็นเรื่องที่รัฐตระหนักและใช้เป็นแนวควบคุมไปพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงสังคม ดังคนเหล่านี้ให้ปฏิบัติสอดคล้องกับหลักศาสนาเพื่อไม่ให้ฮอกนอนกริทมากขึ้น สอดคล้องกับการศึกษาของ Tepsing & Boonprakarn (2016) ที่พบว่า ความย้อนแย้งในหมู่มุสลิมปัจจุบัน อันเป็นผลมาจากความตื่นตัวในศาสนาอิสลามและกระแสโลกาภิวัตน์ เป็นเหตุให้ต้องการชำระศาสนาอิสลามให้บริสุทธิ์จากความเชื่อที่ไม่ถูกต้องของมุสลิมมลายู

สรุป

บ้านสมัยใหม่กับชีวิตชาวมุสลิมมลายูในกัมปงไอร์ประเทศบรูไนดารุสซาลาม ถือเป็นกรณีศึกษาสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมจารีตทางจิตใจไปสู่วัฒนธรรมทางวัตถุ ขณะเดียวกันวัฒนธรรมทางวัตถุก็สร้างพลังขับเคลื่อนต่อความหลากหลายวิถีชีวิตและจิตใจอีกเช่นกัน ส่งผลกระทบต่อรูปแบบชีวิตที่กลุ่มหนึ่งยึดถือตามหลักศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด แต่อีกกลุ่มหนึ่งลดทอนคติศาสนาลง การเปลี่ยนแปลงสู่สังคมสมัยใหม่ที่รวดเร็วส่งผลต่อความมีระเบียบเรียบร้อยของสังคม ความเจริญเติบโตมีขึ้นท่ามกลางความลักลั่นระหว่างวัฒนธรรมทางวัตถุและไม่ใช่วัตถุ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งการอยู่บ้านสมัยใหม่ของชาวกัมปงไอร์นี้กำลังทำให้ชีวิตชาวกัมปงไอร์ต้องแบ่งรับแบ่งสู้ระหว่างอิทธิพลสองกระแสคืออิสลามานาวัด (Islamalization) ที่เน้นคุณค่าทางใจ กับกระแสโลกสมัยใหม่ (Secularization) ที่เน้นคุณค่าทางวัตถุ ซึ่งเป็นที่ท้าทายต่อการวางนโยบายของรัฐ จากการศึกษาทำให้เชื่อว่า สังคมใดก็ตามส่วนประกอบของวัฒนธรรมต้องเจริญก้าวหน้าพร้อมๆ กัน หากมีความสัมพันธ์ต่อกันเป็นอย่างดีจะดำรงไว้ซึ่งความเป็นระเบียบของสังคม นั่นคือทำอย่างไรให้สองกระแสนี้มีภาวะสมดุล

ข้อเสนอแนะ

1) จากผลวิจัยนี้หากจะขยายองค์ความรู้ต่อไป ประเด็นที่ควรศึกษาคือ ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยพื้นฐาน ความเชื่อ การปฏิบัติทางศาสนา ความหมายของชีวิตกับโลกทัศน์สมัยใหม่ โดยอาจใช้กระบวนการวิจัยแบบผสานวิธี ผลสรุปใหม่ที่ได้อาจช่วยเพิ่มมิติชีวิตชาวกัมปงไอร์ที่สัมพันธ์สังคมสมัยใหม่ ที่จะอภิปรายหรือวิพากษ์องค์ความรู้เกี่ยวกับบ้านได้มากขึ้น

2) บางส่วนของวิถีชีวิตมุสลิมมลายูบรูไนมีลักษณะคล้ายๆ กับมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงอาจเสนอเชิงนโยบายว่า หากจะพัฒนาชุมชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ควรพิจารณากรอบด้าน โดยจารีตประเพณีที่ต้องไม่ทำให้สูญหายไปพร้อมกับการพัฒนาตามแบบสมัยใหม่

เอกสารอ้างอิง

Adenan, R., Rodrigues, L., Borsi, K. & Kiamba, L. (2014). *Kampong Ayer: A Community Living on Water in Brunei Darussalam* [Online]. 30th International PLEA Conference 16-18 December 2014 CEPT University Ahmedabad Retrieved June 2, 2017, from: http://www.plea2014.in/wp-content/uploads/2014/12/Paper_5A_2674_PR.pdf.



- Ali, M. (2009). *Major Development in Islam World*. New Delhi: Cyber Tech.
- Blanc, L. (2012). *Interview column*. The Brunei Times Newspaper 7 February, 17-18.
- Cable, M. & Cook, S. (2008). *The Golden Rule*. London: Rare Corporate.
- Cleary, M. & Kim, S. (1991). *The Changing Socio-Economic Structure of Kampong Ayer, Brunei Darussalam* [Online]. Retrieved June 24, 2016, from: <http://www.researchgate.net/publication/>.
- Crossman, A. (2017). *What Is Cultural Lag?* [Online]. Retrieved may 11, 2017, from: <https://www.thoughtco.com/cultural-lag-3026167>.
- Dobbarah, A. (2007). *Relation of Mankind and Allah*. Bangkok: The Islam Bookcenter. (in Thai)
- Ibrahim, A. (2012). *Kampong Ayer Living Memory*. Bandar seri Begawan: Pentagram Design Sdn. Bhd.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Translated by Donald Nicholson-Smith. Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers
- Norhaidawati Haji Mohamad Yassin. (2001). *Kampong Ayer Sebagai Sebuah Destinasi Pelancongan: Cabaran Dan Masa Depan Akademi Pengajian*. Brunei: Universiti Brunei Darussalam.
- Srisantisuk, S. (2009). *Study of Social and Culture: Concept Methodology and Theory*. Koan Kan: Koankan University. (in Thai)
- Tepsing, P. & Boonprakarn, K. (2016). Local Wisdoms in Thailand-Malaysia border culture: A case study of Lohjood community, Narathiwat province. *Journal of Yala Rajabhat University*, 11(1), 19-38. (in Thai)
- Pongsapich, A. (2006). *Cultural Diversity*. (5 ed.). Bangkok: Chulalongkorn University.
- The Editors of Encyclopedia Britannica.(2017). *William Fielding Ogburn: American Sociology* [Online]. Retrieved may 11, 2017, from: <https://www.britannica.com/biography/William-Fielding-Ogburn>.
- The History of Brunei. (2016) *Toward defining the Architecture of Brunei* [Online]. Retrieved June 3, 2016, from: <http://puja-brunei.org/pdf2014/ad/AD%20seminar%20Topic%201.pdf>.
- Qaradavi, Y. (2004). *Halal Haram fil Islam*. Translate by Banjong Binkason. (5 ed.). Bangkok: The Islamic Book Center. (in Thai)

บุคลากรกรม

- Ami Tamah (ผู้ให้สัมภาษณ์). อูสมัน มุดอ (ผู้สัมภาษณ์). ที่ตำบลเปอรามู เมืองบันดาเสรีเบกาวัน เขตบรูไน มัรวา. เมื่อวันที่ 27 ธันวาคม 2558.
- Andrew (ผู้ให้สัมภาษณ์). อูสมัน มุดอ (ผู้สัมภาษณ์). ที่ตำบลเปอรามู เมืองบันดาเสรีเบกาวัน เขตบรูไน มัรวา. เมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม 2559.
- Bolariffin (ผู้ให้สัมภาษณ์). อูสมัน มุดอ (ผู้สัมภาษณ์). ที่ตำบลตามอย เมืองบันดาเสรีเบกาวัน เขตบรูไน มัรวา. เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2559.
- Pengiran Haji Ayub bin Bengiran. (ผู้ให้สัมภาษณ์). อูสมัน มุดอ (ผู้สัมภาษณ์). ที่ตำบลซาบาห์ เมืองบันดาเสรีเบกาวัน เขตบรูไน มัรวา. เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2558.
- Piah Ongsang (ผู้ให้สัมภาษณ์). อูสมัน มุดอ (ผู้สัมภาษณ์). ที่ตำบลซาบาห์ เมืองบันดาเสรีเบกาวัน เขตบรูไน มัรวา. เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2559.